

ЖАҢА ӘЛЕМДІК ТӘРТІП ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ ҚР КӨШІ-ҚОН САЯСАТЫНЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Назарова М.Ш.¹

¹Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, саясаттану және саяси технологиялар
кафедрасы, саясаттану мамандығының 1-курс докторанты

E-mail: nazar.merey@mail.ru

Аңдатпа. Қазақстан Республикасы тәуелсіздігін алған уақыттан бастап көші-қон процестерін реттеу мәселесі мемлекеттік саясаттың маңызды бағыттарының біріне айналды. Қазіргі көші-қон үдерісі жаһандық тенденцияларға көбірек тәуелді, инертті болып келеді. Бұл тұрғыда ұлттық көші-қон заңнамасы мен мемлекеттік саясат жаңа ішкі және сыртқы факторларды толық ескермей келеді. Алайда, елдегі сыртқы да, ішкі де көші-қон мәселесі өзекті болып қала береді. Қазақстандағы сыртқы көші-қон сальдосының теріс екендігі аландаушылық туғызады. Яғни, шетелге тұрақты тұруға және жұмысқа баратындарға қарағанда елге келушілер аз.

Тірек сөздер: көші-қон саясаты, миграциялық үдерістерді реттеу, Қазақстан, оралман, репатриация.

Көші-қон жөніндегі халықаралық ұйымның бағалауы бойынша Қазақстан неғұрлым күшті көші-қон процестері байқалатын әлем елдеріне жатады. Сонымен бірге, ұлттық, өңірлік және әлемдік ауқымда оның даму болжамдарын жүзеге асыруға мүмкіндік беретін көші-қон мониторингінің жүйесі жоқ. Қазақстан жоғары білікті кадрлардың жоғалуы, заңсыз көші-қонның өсуі, көшіп келушілердің ел аумағы бойынша біркелкі қоныстанбауына байланысты шиеленістің ұлғаюы сияқты теріс факторларға байланысты күрделі проблемаларды бастан кешіріп келеді.

Осы себептерден тәуелсіздіктің алғашқы жылдарынан бастап көші-қон процестерін реттеу Қазақстанның мемлекеттік саясатының маңызды бағыттарының біріне айналды. 1997 жылы "Халықтың көші-қоны туралы" Заң және Қазақстан Республикасы Көші-қон саясатының 2001-2010 жылдарға арналған салалық бағдарламасы қабылданды, оның негізгі мақсаттары елдің орнықты әлеуметтік-экономикалық және демографиялық дамуын қамтамасыз ету, көшіп-қонушылардың құқықтарын іске асыру бойынша барлық қажетті жағдайларды жасау, сондай-ақ елдің мемлекеттік қауіпсіздігін нығайту болып табылады. Ел Үкіметі қабылдаған "Қазақстан Республикасы көші-қон саясатының 2007-2015 жылдарға арналған тұжырымдамасы" Қазақстан Республикасындағы көші-қон процестерін басқарудың аталған уақыт шеңберіндегі бар бағыттарын жетілдіруге және сапалы жаңа бағыттарын дамытуға, жоғары білім беру, инновациялық, қаржылық, инвестициялық әлеуеті бар көшіп келушілерді тарту саласында селективті (сайлау) саясат жүргізуге бағытталды [1].

Қазақстан Республикасының бүгінгі көші-қон саясаты мынадай қағидаттарға негізделеді:

- ҚР Конституциясында, басқа да нормативтік актілерде, сонымен қатар ҚР қатысушы болып табылатын халықаралық шарттарда бекітілген адамның негізгі құқықтары мен бостандықтарын сақтау;

- нәсіліне, тіліне, дініне, жынысына, этникалық және әлеуметтік тегіне, көзқарасына, саяси қатыстылығына, мүліктік жағдайына немесе кез келген басқа себептерге байланысты кемсітушілікке жол бермеу;

- мигранттардың Қазақстан Республикасының заңнамасын сақтауын қадағалау;

- жеке тұлға мен мемлекеттің мүдделерін ұштастыру, биліктің барлық тармақтарының, қоғамдық бірлестіктер мен ұйымдардың күш-жігерін біріктіру;

- әлеуметтік, экономикалық, саяси тұрақтылықты, этносаралық және конфессияаралық келісім мен төзімділікті қамтамасыз ету және сақтау бөлігінде және көші-қон процестерін басқару және реттеу саласында халықаралық танылған стандарттарды сақтау тұрғысынан ұлттық мүдделердің басымдығы;

- ең алдымен, шетелде тұратын отандастарды қайтаруды ынталандыруға бағдарланған саясатты жүйелі және дәйекті жүргізуді көздейтін елдің ұлттық бірегейлігін сақтау және дамыту;

- басым салаларда жұмыс істеу және меншікті білікті кадрларды даярлау үшін жоғары білікті шетелдік кадрларды тартуды ынталандыруға негізделген Қазақстанның бәсекелестік артықшылықтарын дамыту;

- иммигранттарға олардың білімін, мамандығын, инвестициялық және қаржылық әлеуетін ескере отырып, таңдау тәсіліне негізделген селективтілік;

- пана беру туралы өтініш білдірген адамдарға немесе босқындарға қатысты мәжбүрлеп қайтаруға жол бермеу қағидатын сақтау [2].

Көші-қон саясатының стратегиясы Қазақстанның әлемдік шаруашылық байланыстарына барған сайын интеграциялануы жағдайында елдің бәсекеге қабілеттілігі көбінесе адами әлеуеттің саны мен сапасымен айқындалатын болады және мамандарды іріктеу өлшемдеріне негізделген көшіп-қонушыларды тарту тетіктерін әзірлеуді; өңірлердің демографиялық және әлеуметтік-экономикалық даму мүдделерін, өңірлік еңбек нарықтарын негізге ала отырып, көшіп-қонушыларды ұтымды қоныстандыру тетіктерін әзірлеуді қамтиды; көшіп келушілерді заңдастыру, бейімдеу және қазақстандық қоғамға кіріктіру жөніндегі шаралар жүйесін әзірлеу; шет мемлекеттердің практикалық тәжірибесін пайдалану, бұл белгілі бір дәрежеде көшіп келушілердің кірігуі тұрғысынан мемлекеттің саясатын күшейтуге және жақсартуға мүмкіндік береді.

ҚР Көші-қон саясатында этникалық көші-қонды реттеу басты орын алады. 1998 жылы ҚР Үкіметінің "этникалық қазақтарды тарихи отанына репатриациялау тұжырымдамасы туралы" қаулысы қабылданды, оның негізгі мақсаты этникалық қазақтарды тарихи отанына репатриациялаудың нақты тетіктерін жасау, оның ішінде оларды ұйымдасқан түрде көшіру және қоныс аудару орындарында тіршілік ету үшін жағдайлар жасау болып табылады. Қазақтарды репатриациялау кезіндегі басты міндеттер қоныс аудару іс-

шараларын пәрменді ұйымдастыру және оларды тиімді қаржыландыру болып табылады. Этникалық қазақтарды тарихи отанына қайтарудың нәтижесі ретінде халық санының және табиғи өсімінің артуы, елдегі демографиялық ахуалдың сауықтырылуы қарастырылады.

Ішкі көші-қонның негізгі себептері:

- бұрынғы тұратын орындарындағы қолайсыз әлеуметтік-экономикалық жағдай;

- қалалардан қашықтық;

- жұмыстың және тиісті инфрақұрылымның болмауы.

Бұл мәселелерді шешу үшін ішкі көші-қон саясаты, ең алдымен, мыналардан туындайды:

- жұмыс күшінің аумақтық ұтқырлығын арттыру үшін экономикалық жағдайлар жасау (тұрғын үй нарығын және еңбек нарығын пропорционалды дамытуды қамтамасыз ету) ;

- аумақтық қайта бөлуді ынталандыру тетіктерін әзірлеу

- өңірлік еңбек нарықтарының теңгерімділігін қамтамасыз ету үшін экономикалық белсенді халықтың, өңірлердегі экологиялық ахуалдың, атап айтқанда, таза қоршаған ортаның ластануына, сондай-ақ оның әлеуметтік және экономикалық, ішкі мигранттарды біркелкі және теңгерімді орналастыруға бағытталған шаралар [3].

Халықтың ішкі көші-қоны мәселелерін шешу Қазақстан Республикасының 2015 жылға дейінгі аумақтық дамуының жоғарыда аталған стратегиясын іске асыруды ескере отырып жүзеге асырылып келді. Жалпы тұжырымдаманы іске асыру келесі процестерге ықпал етті:

- көшіп-қонушылардың еңбек және әлеуметтік құқықтарын қорғау;

- иммигранттардың қоғамға сәтті бейімделуі және интеграциясы;

- экономиканың жоғары білікті жұмыс күшіне қажеттілігін және республиканың еңбек нарығындағы сұраныс пен ұсыныстың теңгерімділігін қамтамасыз ету [1].

Алайда, елдегі көші-қон тақырыбына қатысты туындайтын көкейкесті мәселелер азая қоймаған. Қазақстанда сыртқы көші-қон сальдосы теріс көрсеткіш беріп жатқаны алаңдатады. Яғни, елге келгеннен гөрі шетелге тұрақты тұруға кетеді. Цифрлық мәнде көрсеткіштер мүлде маңызды емес. Статистика көрсетіп отырғандай, Қазақстанда көші-қон сальдосы халықтың табиғи өсімінен 10 есе аз. Кейбір сарапшылар дабыл қағуда, ал басқалары бұл проблеманы асыра сілтеп айтылған деп айтыптап, дүрбелеңге негіз жоқ деп санайды.

Ішкі көші-қонға келетін болсақ, мұнда шешуді қажет ететін бірқатар мәселелер пайда болған. Көбінесе миграциялық ағын ауылдық жерлерден ірі қалаларға (басым бөлігі Нұр-сұлтан мен Алматыға) байқалады. Бұл жерде кешегі ауыл тұрғындары ғана емес, қала тұрғындарының өздері де проблемаларға тап болады.

Көші-қон көңіл-күйін анықтайтын келесі факторларды атауға болады:

- билік транзитін күту және оның салдарын болжау мүмкін еместігімен анықталатын саяси жағдайдың тұрақтылығына сенімсіздік;

- елдегі әлеуметтік-экономикалық жағдайдың нашарлауы және өмір сүру деңгейі мен сапасының төмендеуі;

- ҚР-дағы орта және жоғары білім сапасының проблемасы. Сапа қаржыландыру деңгейіне тікелей байланысты. Мысалы, 2016-2017 жылдары жоғары білім алуға ҚР Мемлекеттік бюджетінің шығындары 1 күндізгі студентке 504 долларды құрады [4]. Салыстыру үшін: Ресейде - 8800, Қытайда - 3245, Түркияда - 3590, Оңтүстік Кореяда - 9656, АҚШ - та 11319 доллар. Мемлекеттің жас азаматтардың білім алуына деген көзқарасымен жоғары білімнің қандай сапасы туралы айтуға болады? Ал жастардың барынша дайындалған бөлігі шетелге оқуға баратындықтан, болашақта Қазақстан әлеуеті жоғары жігерлі жастардан айырылуы мүмкін;

- шетелде білім беру қызметтерінің жоғары сапасы. Мұнда жыл сайын Шетелде білім алу қол жетімді бола бастағанын қосуға болады. Мысалы, өткен жылдан бастап Германия өз университеттерінде тегін оқытуды енгізді;

- лайықты болашақты қамтамасыз ету ниеті. Бұл болашақ көбінесе Қазақстанмен емес, басқа елдермен байланысты.

- мансаптық өсу мүмкіндіктері. Бүгінде біздің жоғары оқу орындарын бітірген жастар бұл жерде қажетсіз болып қалатын абсурдтық жағдай қалыптасты. Жұмыс беруші Қазақстандық дипломы бар жас жігітті жұмысқа қабылдамайтын жағдай ешкімді таң қалдырмайды. Бұл өте алаңдатарлық көрсеткіш. Керісінше, бүгінде шетелде, әсіресе Батыс Еуропа елдерінде жұмысқа орналасу өз Отанына қарағанда әлдеқайда оңай.

- мигранттарды тарту бойынша бірқатар көрші елдердің белсенді саясаты. Ресей жыл сайын өте белсенді, агрессивті болмаса да, жастарымызды өз университеттеріне "сорып" отыратыны белгілі. Мұны әсіресе біздің Солтүстік аймақтарымыздың мысалынан көруге болады, онда мыңдаған жас жігіттер мен қыздар Ресейге кетеді, онда оларға өз елінде әрдайым бола бермейтін қолайлы жағдайлар мен оқу және тұрғын үй беріледі. Диплом алғаннан кейін олардың көпшілігі көрші елде мәңгі қалатынына таңдану керек пе?

- тіл мәселесімен анықталатын психологиялық жайсыздық [5].

ҚР Тұңғыш Президенті Қоры жанындағы Әлемдік экономика және саясат институтының сарапшысы Айман Жүсіпова түрлі көрсеткіштермен сипатталатын көші-қон трендтері дамуының үш кезеңін атап көрсетеді:

1991-2003 – эмиграцияның күрт өсуі және кейіннен біртіндеп төмендеуі;

2004-2011 – тұрақтандыру және масштабтау;

2012-2019 – қайта өсу [6].

2017 жылы "Қазақстанның Үшінші жаңғыруы: жаһандық бәсекеге қабілеттілік" Жолдауының аясында Мемлекет басшысының тапсырмаларына сәйкес әзірленген ҚР көші-қон саясатының 2017-2021 жылдарға арналған жаңа Тұжырымдамасы әзірленді [2]. Ведомство қазіргі

және күтілетін сын-қатерлер - ел ішінде де, одан тыс жерлерде де-көші-қонды басқарудың "гибридті" жүйесін құру және негіздерін жаңарту қажеттілігін негіздейтініне сенімді.

Сарапшылардың айтуынша, көші-қон тренді әлі жалғасады - бұл объективті процесс. Қазақстан әлі де дамып келе жатқан мемлекет болғандықтан, ол еңбек ресурстарының доноры болып қала береді. Алайда, көптеген сарапшылар жоғары білікті кадрлардың көп бөлігі баратындығын ерекше атап өтеді. Олардың орнына келген еңбек мигранттары (мысалы, Моңғолиядан келген мигранттар) осындай дайындықпен мақтана алмайды.

Көші-қонды табиғи экономикалық процесс ретінде қабылдау тақырыбы алға тартылады және бұл тұста аталмыш салада орын алатын мәселелерді шешуде келесі ұсыныстарды атауға болады:

- Көші-қон процестерін талдауда адам мінез-құлқын зерттеуге экономикалық және әлеуметтік-психологиялық тәсілдерді қолдану.
- Экономикалық және қаржылық климатты ғана емес, сонымен қатар ішкі аудитория үшін елдің имиджін жақсарту. Оның ішінде әлеуметтік-психологиялық көзқарас деңгейінде.
- Статистикамен алыпсатарлық пен манипуляция болмас үшін көші-қон процестерін статистикалық есепке алу жүйесін ретке келтіру.
- Статистикалық деректер ашық түрде қолжетімді болуы тиіс.
- Өз күш-жігерін жастар сегментіне шоғырландыру. 15 жасқа дейінгі жас ұрпақпен жұмыс ең перспективалы бағыт болып саналады.

Осылайша, жоғарыда көрсетілген шараларды іске асырудың маңызы өте жоғары, себебі бұл көші-қон ағындарын реттеу жүйесін жетілдіруге мүмкіндік береді, этникалық қазақтарды қабылдауға, олардың қазақстандық қоғамға бейімделуі мен интеграциялануына жағдай жасайды, білікті ұлттық еңбек нарығын қалыптастыру үшін сыртқы еңбек көші-қонының мүмкіндіктерін пайдалануға мүмкіндік береді.

ӘДЕБИЕТ

1 Концепция миграционной политики Республики Казахстан на 2007 - 2015 годы. – Режим доступа URL: <http://www.demoscope.ru/weekly/knigi/zakon/zakon090.html> - Дата обращения 24.11.2020.

2 Концепция миграционной политики на 2017-2021 годы разрабатывается в Казахстане. - Режим доступа URL: <https://strategy2050.kz/ru/news/47456/>- Дата обращения 24.11.2020.

3 Методика анализа миграционной ситуации. – Алматы: Институт социально-политических исследований, 2004. – С. 112

4 Жумасултанов Т. Население Казахстана: динамика демографии // Мысль. – 2012. - №2. - С. 9.

5 Миграционные процессы в Казахстане: на что нужно обратить особое внимание? - Режим доступа URL: <https://365info.kz/>- Дата обращения 24.11.2020.

6 Шаймарданова З.Д. Основные теории изучения миграции // Известия КазУМОиМЯ им. Абылай хана. Серия «Международные отношения и регионоведение». – 2020. – № 2. – С.7-12.

7 Почему из Казахстана уезжает молодежь? Причины и последствия.- Режим доступа URL: <https://rus.azattyq-ruhy.kz/>- Дата обращения 24.11.2020.

REFERENCES

1. Kontsepsiya migratsionnoy politiki Respubliki Kazakhstan na 2007 - 2015 gody (Concept of migration policy of the Republic of Kazakhstan for 2007-2015). Rezhim dostupa URL: <http://www.demoscope.ru/weekly/knigi/zakon/zakon090.html> -Data obrashcheniya 24.11.2020.
2. Kontsepsiya migratsionnoy politiki na 2017-2021 gody razrabatyvayetsya v Kazakhstane (The concept of migration policy for 2017-2021 is being developed in Kazakhstan). - Rezhim dostupa URL: <https://strategy2050.kz/ru/news/47456/>- Data obrashcheniya 24.11.2020.
- 3 Metodika analiza migratsionnoy situatsii (Migration situation analysis methodology) – Almaty: Institut sotsial’nopoliticheskikh issledovaniy, 2004. – P. 112.
4. Zhumasultanov T. Naseleniye Kazakhstana: dinamika demografii. (Population of Kazakhstan: demographic dynamics). Mysl’. – 2012. - №2. - P. 9.
5. Migratsionnyye protsessy v Kazakhstane: na chto nuzhno obratit’ osoboye vnimaniye? (Population of Kazakhstan: demographic dynamics Migration processes in Kazakhstan: what should we pay special attention to?)- Rezhim dostupa URL: <https://365info.kz/>- Data obrashcheniya 24.11.2020.
6. Shaimardanova Z.D. Osnovnyye teorii izucheniya migratsii (Basic theories of migration studies). Izvestiya KazUMOiMYa im. Ablai khana. Seriya «Mezhdunarodnyye Otnosheniya i Regionovedeniye». – 2020. – № 2. – P.7-12.
7. Pochemu iz Kazakhstana uyezzhayet molodezh’? Prichiny i posledstviya (Why do young people leave Kazakhstan? Causes and consequences). - Rezhim dostupa URL: <https://rus.azattyq-ruhy.kz/>- Data obrashcheniya 24.11.2020

ОСОБЕННОСТИ МИГРАЦИОННОЙ ПОЛИТИКИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН В КОНТЕКСТЕ НОВОГО МИРОВОГО ПОРЯДКА

Назарова М.Ш.¹

¹Казахский национальный университет им. Аль-Фараби,
факультет политологии и философии,
докторант PhD 1 курса специальности политология
E-mail: nazar.merey@mail.ru

Аннотация. С момента обретения Республикой Казахстан независимости регулирование миграционных процессов стало одним из важнейших направлений государственной политики. Текущий миграционный процесс больше зависит от мировых тенденций и инертен. В этом контексте национальное миграционное законодательство и государственная политика не в полной мере учитывают новые внутренние и внешние факторы. Однако вопрос как внешней, так и внутренней миграции в стране остается актуальным. Вызывает беспокойство, что сальдо внешней миграции в Казахстане отрицательное. То есть приезжающих в страну меньше, чем уезжающих за границу на постоянное место жительства и работу.

Ключевые слова: миграционная политика, регулирование миграционных процессов, Казахстан, репатрианты, репатриация.

FEATURES OF THE MIGRATION POLICY OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN IN THE NEW WORLD ORDER

Nazarova M. Sh.¹

¹KazNU al-Farabi, Department of political science and political technologies,
1st-year PhD student in political science
E-mail: nazar.merey@mail.ru

Abstract. Since the independence of the Republic of Kazakhstan, the regulation of migration processes has become one of the most important areas of state policy. The modern migration process is becoming more and more dependent on global trends. In this context, national migration legislation and public policies do not fully take into account new internal and external factors.

However, the issue of both external and internal migration in the country remains relevant. It is worrying that the balance of external migration in Kazakhstan is negative. That is, there are fewer people who come to the country than those who go abroad for permanent residence and work.

Keywords: migration policy, regulation of migration processes, Kazakhstan, oralmans, repatriation

Статья поступила 1.12.2020